

TÁR C Z A.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁBÓL.

A hadtudományi bizottsághoz a szünet ideje alatt beérkezett iratok közül különösen kettő érdemel fölemlítést.

a) *Thallóczy Lajos* beküldötte a bizottságnak *Gabelmann Miklós* hadi irnoknak az 1593—96-ik évi hadjáratokra vonatkozó havi jelentéseit és egyéb iratait, melyeket Bécsben a különféle levéltárakban összegyűjtött s melyekhez Gömör Gyusztáv nyug. cs. és kir. őrnagy hadtörténeti méltatást írt.

b) A történelmi bizottság értesíti a hadtudományi bizottságot, miszerint *Thaly Kálmán* r. t. jelentése szerint *Marsigliának* a bolognai egyetemi könyvtárban levő iratai az 1683—1701-ik évi török hadjáratokra nézve igen fontosak és fölhívja a bizottságot, hogy e becses anyagnak a hazai történelem részére való kiaknázásában közreműködjék.

A bizottság legközelebbi ülését a milleniumi ünnepségek és kiállítás befejezése után tartja.

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

Még egyszer a török időszámításról. A *Hadtört. Közlemények* 1895-iki folyamában megjelent cikkemre Thúry József a *Török Történetírók* 2. kötetében egy jegyzetben felel, melyben «alkalmilag» megjegyzi «némely gáncsolkodni szeretőkkel szemben» — tehát többen vagyunk? — hogy a török írók dátumainak átszámításánál azt a táblá-

zatot használja, «melyet mai napság minden orientálista használ és hitelesnek ismer el, t. i. Wüstenfeld munkáját.» Ez a munka az ő véleménye szerint «teljesen fölöslegessé teszi azokat az okoskodásokat és táblázatokat», melyek tőlem «származnak.» Thúry tehát úgy látszik az Omár kalifának tulajdonított gondolkodásmód szerint itél a török időszámításról írt dolgozatokról. Vagy megegyeznek Wüstenfeld művével s ez esetben fölöslegesek; vagy nem egyeznek meg, s ez esetben nem méltók figyelemre. Ha csakugyan ily álláspontot foglal el «valamennyi orientálista», úgy kár rájuk a szót pazarolni. Jelen válaszomnak azért nem is czélja proselytákat keresni az ily megcsökönnyösödött vaskalapos urak között, hanem egyszerűen kimutatni, hogy Wüstenfeld táblázatait, amibár nagyon hasznosak, nem szabad vakon követnünk, úgy a mint azt Thúry ajánlja.

E czélra legyen szabad Wüstenfeld egy megjegyzését idéznem, mely így hangzik eredetiben: «In den beiden Streitfragen ob die muhamedanische Zeitrechnung Donnerstag den 15. Juli oder Freitag den 16. Juli 622 beginne, und ob in dem 30-jährigen Cyclus das 15. oder 16. Jahr ein Schaltjahr sei, habe ich mich jedesmal für die zweite Meinung entschieden.» Az ő táblái tehát 622 július 16-ától, egy pénteki naptól vannak számítva. Minden muhamedán szökő év szépen csillaggal van megjelölve «weil der Schalttag immer am Ende des Jahres hinzurechnet wird». Táblázatai — el kell ismernünk — fölötte könnyítik az átszámítást, mert nemcsak a minden török hónap elsejének megfelelő keresztény dátumot, hanem a minden török hónap első évétől, ha jól emlékszem le Kr. u. 1875-ig. A munkának megjelent folytatása is dr. Machertól. A megfelelő keresztény dátum mellé minden egyes esetben a heti nap betűje is van adva. Egy szóval nagyon szépen van minden elrendezve, csak az a hibája, hogy a munka nem készült el 13 századdal előbb, még Mohammed idejében s hogy azért nem volt a prófétának alkalma hívői számára azt zsinórmértékül elfogadni és használatát nekik szívékre kötni. És éppen e mulasztásra vannak alapítva az én «okoskodásaim».

Tudjuk, hogy a muhamedánok nagyon szigorúan tartják meg az egész ramazán hónapra rendelt böjtöt. Hogy a hívők a böjtöt mely napon kezdjék meg s mely napon szünjenek meg böjtölni, arra nézve utasítást maga a próféta adott nekik a korában. «Mi nem vagyunk írástudók,» ezt maga a próféta is elismerte a hagyomány szerint magáról és követeiről és azért nem azt parancsolta meg nekik, hogy «akkor kezdjétek meg a böjtöt, mikor a naptár-csinálók szerint ramadán 1-je van és akkor szünjetekek meg böjtölni, midőn a kalendáriom szerint sevvál 1-je

elérkezett,» hanem egyszerűen azt, hogy «ha látjátok az új holdat, bőjtöljetez és ha látjátok az új holdat szünjetez meg bőjtölnei!» Tagadja-e Thúry efendi ezen állításom helyességét?

Miután pedig borús ég alkalmával vagy ködös időben az új hold halvány sarlója nem látható, egy másik hagyomány szerint a próféta pótlólag még azt rendelte el, hogy ha borús időben az új holdat látni nem lehetne úgy számítsanak hívői sában havában 30 napot, — Wüstenfeld táblái csak 29-re reflektálnak — és az erre következő napon kezdjék meg a bőjtöt. Ez azután ramazán hónap első napja. Ezt Albirunitól egy a hidsre 390. vagy 391., tehát Szent István királyunk trónraléptének évében élő arabs tudóstól tudjuk. Ha pedig a ramazán elsejétől számított 30. napon meglátják az újhold sarlóját az égen, nem ramazán 30-ának írják e napot, hanem sevvál hó 1-jének és rögtön beszüntetik a bőjtöt a próféta rendeletéhez híven, kinek szava persze többet ér, mint a münedsim basi azaz fő-csillagvizsgáló minden számítása és persze végtelenül többet, mint akármely «pokolra való, piszkos gyaur» táblázatai — még a minden orientalista részéről hitelesnek ismert Wüstenfeldéit sem véve ki.

Ámbár az, a mit eddig elmondottunk, főleg a ramazán hónap elejére és végére vonatkozik, a muhammedánok borús időben minden hónappal kivétel nélkül így bánnak. Így pl. ha az olvasó fölüti Thúry Józsefnél Szulejmán szultánnak az 1532. évi hadjáratra vonatkozó naplóját, azt fogja találni, hogy az ott közölt nyolcz hónap közül az utolsó befejezetlen maradt, a többi hét hónap közül pedig egyetlen egy sincs számítva annyi nappal, a mennyire Wüstenfeld táblázataiban szabva vannak.

Az 1521-iki naplóban simán megy minden egy ideig. Thúry szerint e napló vezetője «a régibb szokást követte», t. i. 622 julius 15-étől, csütörtöktől számította dátumait, tehát folyvást egy napot különbözik Wüstenfeld tábláitól míg elér sevvál hó végéhez és itt egyszerre «a másik, a julius 16-ikával kezdődő időszámításra ugrik át.» Így beszéli Thúry.

«A többi három napló írója» — ugyancsak Thúry állítása szerint — «már a julius 16-ikával és pénteki nappal kezdődő időszámítást alkalmazza.»¹⁾ Ha azonban megvizsgáljuk magukat a naplókat, úgy a következő fölfedezéseket tesszük. Az 1526-diki naplóban sában hó 29-én vasárnap «igen sok eső esett, úgy hogy a győzelmes sereg egészen kifáradt.» Tehát valószínűleg alkonyat felé vagy nem nagyon keresték a

¹⁾ Minden megfontolás nélkül szépen utána mondtam ezt én is előbbi cikkemben.

törökök az újhóldat vagy felhők mögött maradt elbújva s azért a reá következő hétfőt — Wüstenfeldtől eltérőleg — sában 30-ának írták s csak kedden (helyesebben mondva hétfőn este) kezdték meg a bőjtöt s vele a ramazán hónapot; melyre csak 29 nap telt a hidsre ezen 932. évében. Tehát sevvál hó elsején ismét visszazökkent a napló írója a Thúry szerint egyedül helyes kerékvágásba. De ugyanazon hónap végén ismét a kapúfélfánál hagyja a napló írója a julius 16-ával kezdődő időszámítást. ezúttal két hónapra. Az év végén azután ismét vét Wüstenfeld táblái ellen, mert az utolsó hónapot csak 29 nappal számítja, ámbár a hidsre 932. éve szökő év. És evvel az újabb saltomortalé-val ismét talpára esik újév napján.

Az 1529. évben a naplóíró csak kétszer «ugrik» vagy «téved» t. i. moharrem végén és vissza a helyes útra szafar végén.

De épen úgy, mint a czirkuszban, a legsűrűbb bukfencheznyás a legvégére marad. Az 1532. naplóban összesen hét salto mortalét hány az író, — mert a 938. év sem szökő év — és tótágast állva búcsúzik el tőlünk a napló végén.

Thúry azonban nem ismeri el, hogy e három napló írója «ugrik», egyetlen egyszer sem, mert ez ellenkeznék azzal «az állásponttal, melyre helyezkedett» a Szulejmán Naplóíhoz írt első jegyzetben. Azért tehát folyvást jajgat és igyekszik a naplóírókat a jó útra terelni, valahányszor «tévednek» és elhagyják a minden orientalista részéről kizárólagosan helyesnek ismert ösvényt.

Az előbbi cikkemben idézett forrásokból azt is megtudjuk, hogy mint határozzák meg a muhamedánok a ramazán hónap elejét. Albiruni szerint a hagyomány Dsáfer ben Muhammed al-Szádik híres imámnak¹⁾ tulajdonítja a következő szabályt: «Figyeld meg az újhóldat redseb hava elején, számíts 59 napot és azután kezd meg a bőjtötet.» De ez persze, mint látjuk, merő eretnokség.

Dr. Ideler és más írók szerint a török birodalom főbb városaiban mint pl. Sztambulban, Drinápolyban már dsemázi-ül-akhir 27-én külön e célra kirendelt élesszemű emberek a magasabb pontokról lesik az új hold sarlóját s lesik mindaddig, míg fölfedezik s ekkor lélekszakadva futnak a kádihoz, ki jegyzőkönyvet vesz föl vallomásaikról s ezt elküldi Konstantinápolyba. Épen így járnak el a reá következő sában és még nagyobb figyelemmel persze a ramazán hó elején. Borús időben azután, ha nem sikerül az újhóldat fölfedezni, mint már említettem, sában hó 30-án este alkonyatkor, — derült időben pedig már egy nappal előbb

¹⁾ A hidsre 80. évében született és 66 éves korában halt meg.

(29-én) a mint az esti alkonyat felé a hold halvány sarlóját a nyugati égen közel leáldozásához megpillantják — ágyúörgéssel és a minarétek-ről hirdetik az igaz hívőknek, hogy kezdjék meg a böjtöt.

Mint már említettem előbbi cikkemben, egy muhammedán «eretnek-szekta» a zsidókat és keresztényeket majmolva kalendáriommal akarta szabályozni a böjt hó kezdetét és végét, de Albiruni nemcsak a próféta által föllállított szabályokba ütköző szokásnak bélyegzi ezt, hanem az egész dolgot «agyré»-nek és lehetetlennek tartja, mert a különböző helyek földrajzi fekvése, éghajlata stb. szerint más és más táblázatot kellene kidolgozni. Modern fogalmakhoz képest módosítva megjegyzéseit, annyit akar mondani, hogy Wüstenfeldnek tábláit számos egymástól különböző kiadásban kellene kiadni. Más kiadás kellene pl. Kelet-India számára, mint pl. Konstantinápolyban és itt ismét más, mint pl. a Cape Juby átellenében lakó araboknak Afrika nyugati partján vagy a kódös Londonban a dockokban dolgozó muhammedánoknak.

Befejezésül még csak néhány megjegyzést a Wüstenfeld említette «Streitfrage»-ról, melyik a helyes a julius 15. csütörtök vagy julius 16. péntekkel kezdődő időszámítás?

Dr. Ideler kimutatja számos idézettel, s még többet is kínál, ha kell, hogy a régi keleti írók, az egy Ibn Satir kivételével, azt állítják, hogy a muhammedán éra julius 15-ével, csütörtökkel kezdődik. Hogy azonban a nyugati írók mégis julius 16-ával, péntekkel kezdik a török időszámítást, annak oka az, hogy az ilykép meghatározott holdváltozások közelebb járnak az újhold megjelenésének dátumaihoz; míg ellenben a julius 15-ikével kezdődő időszámítás inkább az újhold csillagászati kezdetének, azaz «együttállás»-ának (conjunctiójának) felel meg pontosabban. Azonkívül nem szabad elfelednünk azt sem, hogy a 30 éves török cyclus nem egészen pontos és azért időfolytával a hiba, mely jelenleg egy félnapra rúg, egy egész napra fog rúgni. Ennek folytán tehát, ha a magyar második millenium alkalmával az akadémia a *Török Történetírók* egy új kiadását fogja kiadni, az illető szerkesztő azon «sajátságos körülményre» fogja olvasói figyelmét fölhívni, hogy az idők folyamában a törökök egészen megfeledeztek a julius 15-ével kezdődő időszámításról és vagy julius 16-ával, péntekkel, vagy pláne julius 17-ével, szombattal, kezdik a muhammedán érá. Azt tételezzük föl persze, hogy valamennyi orientalista konokul megmarad azon álláspontonál, melyre elődeik helyezkedtek a Krisztus utáni 1854. évben, Wüstenfeld tábláinak megjelenése idején.

Azon olvasóimnak azonban, kik haladni akarnak s nem elmaradni, itt ismételten azt a tanácsot adom, hogy egy csöppet se törődjenek a

muhammedán éra kezdetével. Használják Kulik tábláit Knauz *Kortanában* vagy Wüstenfeld-ét, ha úgy tetszik. Mint újólág bebizonyítottam, ha a török író nem említi föl a hét napját, úgy nem dönthetjük el, hogy Kuliknak van-e igaza vagy Wüstenfeldnek. Ha ellenben a hét napja is meg van említve, úgy az általam közölt táblázatok segítségével számítsa ki az olvasó, hogy az adott török dátumnak megfelelő keresztény dátum a hét ugyanazon napját adják-e, mint a török író. Ha igen, úgy kétség nem férhet hozzá, hogy mely napot kell értenünk. Ha pedig a keresztény dátum a török dátumtól különbözik egy vagy legföljebb két napot, akkor valószínűleg «ugrott» a török író. De mint láttuk, senki töle e jogát el nem veszi.

London, 1896 szept. hava 21-én.

Kropf Lajos.

*Katonai államtanácsi vélemény 1568-ból.*¹⁾ Az osztrák-magyar hadügyre vonatkozó legrégebbi okmányok egyike az, mely a Miksa császár által 1568 június 21-én az összes császári hadügyek szabályozása céljából kiküldött, Bécsben üléselő és a hadi és alsó-ausztriai udvari tanácsból összeállított bizottság munkálatainak eredménye, s mely mintegy 30 írott ivnyi terjedelemben magában foglalja a még jelenleg is érvényben álló hadi szervezet első csiráit.

Kivonatban megismertetjük ez okirat főbb pontjait, melyek reánk nézve annál nagyobb érdekekkel bírnak mivel a bennük foglalt rendelkezések különösen a Magyarországon a törökök ellen megindítandó hadjáratra voltak számítva.

Az első pont a hadsereg fővezére és a főbb önálló parancsnokok mellé a táborban udvari haditanácsosokat rendel ki, miáltal a haditanács a hadszínhelyen történő eseményekről áttekintést kívánt nyerni.

A 2. pont a fiatal osztrák nemesség háborúban teljesítendő különleges szolgálatait szabályozza, mely rendelet az osztrák állandó tisztikar kezdetét és alapját képezte.

A 3. pont a birodalombeli százszok ama részéről, akik a császárnak hadi szolgálatokat tenni kötelesek, rendelkezik és a lovas-ezredek és kapitányok, valamint a zsoldos-ezredek megbízatásáról szól. Továbbá rendszeresíti a lovasított lövészeket, kik Roussel Péter kapitány különleges parancsnoksága alá helyeztetnek.

A lovas ezredeinknél régente létezett lövész-századok még innét erednek.

¹⁾ Cs. és kir. hadi levéltár. Feldschriften Fasc. V—I.

A 4. pont állandó főhadbiztosokat határoz a hadseregnél; az alájuk tartozó szemlemesterekre, valamint az ezredhadbiztosok felállítására, munkakörének kiterjedésére nézve szabványokat és részletes utasításokat tartalmaz.

Az 5. pont a horvát-vend határokon folyó háborúköltség alap célját tárgyalja; ez alap a határörvidék felosztásáig, egész a mi időnkig fennállott és központilag kezeltetett.

A 6. pont a hadügyet az alsó-ausztriai pénzügytől elkülöníti és évenkénti hadi költségalapot teremt a békében is. A mi mai hadügyi költségvetésünk alapja.

A 7. pont a fő helyőrségek számát határozza meg.

A 8. pont a hadi zsoldot illetőleg az udvar tartozásának törlesztési módját állapítja meg.

Ez a rendszer az állandó hadsereg fölállításával megszűnt.

A 9. pont Rueber felsőmagyarországi kapitányt utasítja a hadi népek újonnan behozott fizetési módozatára, valamint a kisegítő utalványozásra nézve a hadi költségalaphól. E mellett két magyar haditanácsost oszt be, Mágocsit és Rákóczyt.

A 10. pont Magyarországbán lévő több erődítmény lerombolására ad tanácsokat, úgyszintén a jövőben egy *német* kamarai gróf alkalmazását ajánlja a hadügyek vezetésére a bányavárosokban.

A 11. pont a német zsoldosok, kettős zsoldosok és a magyar kisebbrendű zsoldosok fizetését határozza meg.

A 12. pont a Magyarországot illető jutalékot állapítja meg.

A 13. pont a hadi fegyelemről szól és a már megkezdett hadi artikulások behozataláról intézkedik.

A 14. pont állandó hadilábon való állapotot határoz, valamint a hadi népek szoros összevonását a kapitányok által.

A 15. pont a hadi népek fenntartásának szabályozását, különösen a katonai határörvidéken és a bányavárosokban Magyarországon, rendeli el.

A 16. pont a tüzérség, a lőszertárak, a lőporkészítés szervezésének, valamint a bécsi lőszertár helyreállításának módozatait tartalmazza.

A 17. pont a monarchiában lévő összes erődítési munkálatokra, úgyszintén Bécs erődítésére nézve ad utasításokat.

A 18. pont a kocsik, hadi fuvarok szabályozásáról intézkedik.

G . . . y.

A császári es magyar sereg hadereje a pákozdi csatában. A jelen füzetben levő és a pákozdi csatára vonatkozó közle-

ménynek kiegészítésére szolgál a következő okmány, mely Hardeck seregének létszámviszonyaira vonatkozik.

«*Jejyzéke* ama gyalog és lovas hadi népeknek, melyeket a győri kapitány Hardeck Ferdinánd gróf táborba vinni fog 1593 október.¹⁾

A győri kapitánynak van a várban 400 huszárja,	
100 német lovasa, 100 ijásza, összesen	600 lovas
Pápáról 200 huszár, 100 ijász 100 drabant, összesen	400 »
Pannonhalmáról	60 »
Mraagschi úr jelentése szerint	700 »
Gallen Leo úr	1500 »
A Győrnél állók összes száma	3260 lovas
<i>Zrínyi György</i> gróf és <i>Nádasdy Tamás</i> a vármegyékkel együtt, melyek alattuk állanak, összesen 7000, köztük csak 1000 huszár	7000 »
<i>Pálffy Miklós</i> gróf összesen, az alája rendelt vármegyékkel, 10,000, köztük csak 1000 huszár	10000 »
Braun Erasmus úr	500 »
Október 15-én 1000 felső-ausztriai zsoldos érkezett	1000 »
Az összes gyalog és lovas harcosok száma	21760 »

A keresztény népek, melyek eddig Győrött és Komáromnál két különböző táborban állottak tehát, hozzá számítván Komárom 3300 főnyi őrségét, több mint 25,000 főt számláltak; ezek e hó 21-én egyesültek és újtjokat Székesfehérvárnak vették. Lövegekkel kellő számban voltak ellátva.

Teuffenbach Kristóf ezredes sajátkezű jelentése szerint a Tiszánál 16,000 ember fölött rendelkezik, más források, nevezetesen a szepesi kapitány jelentése szerint 14,000. Ecsedi Báthory István a Tiszán innen mintegy 8000 fővel. A temesvári pasa csak 6000 emberrel bír és ha az erdélyiek hozzá csatlakoznak is, még akkor sem emelkedhetik számuk 11,000 főnél többre. G.

A török végek történetéhez. Római császár urunk ő fölsége Dunán innen levő régházaiban lakozó szolgáltnak a török ellen való panaszkok.

A mostani vezér *Kászony Passa* idejében lett violentiák :

¹⁾ Cs. és kir. udvari levéltár, kéziratgyűjtemény Codex 8966 pag. 170.

Anno 1631. die 5. Febr. Tizenkilencz *párkányi* lovas török, kikkel két oda passa volt, azok is *párkányiak*, egyik *Kara Huszain*, másik *Omer* oda passa, *Dervis Bék* sógora, és a többi, két *sződémi* vitézinket ugymint *Sotli Márton*t és *Meleg Mátét* levágták, örölvén a leánda malomban, kiről nincs még satisfactiónk a *Bali Béktől*.

Anno 1631. die 19. Febr. Az *esztergomi* törökök *Bali Bék* esztergomi szancsáksága idejében két *sződémi* emberünket vágták le igaz útjokban *Szomodon* innét, ugymint *Vas Istvánt* s *Dékán Miklóst*, kiről nincs satisfactió.

Anno 1631. die 19. Martii. *Párkányi* törökök 32 lóval voltak, kik között fő volt *Huszain Aga*, igaz járatbeli két emberünket, ugymint *Nagy Balást* és *Seres Jánost* *Vasadon* a *Garam* mellett levágták, lovaikat, fegyvereket és egynehány száz tallérokat elvitték ezen *Bali Bék* idejében, kiről satisfactió kívántatik.

Anno 1631. die prima Julii. *Párkányi* törökök tíz lóval két *sződémi* katonánkat *Kádas Miklóst* fiastol *Kádas Istvánnal* együtt igaz útjokban *Túr* és *Czigléd* között vágták le, lovaikat és minden fegyvereket ruhájokat elvitték.

Anno 1631. die 5. Julii. *Párkányi* (törökök) esztergomi török *bék* akarattjából zászlóstol *Sződém* alá becsapván, három lovas katonánkat *Szarka Jánost* és *Körössy Sebestyént*, harmadikat is hajdut *Tótt Mihályt* és azon kívül kettőt a tarlón levágták, egyen halálos sebeket tettek.

Anno 1631. die 4. Martii. Ő felsége fő lévai lovas hadnagyát *Szabó Mátét* szolgástól *barsi* szőlők alatt *Párkányi Husszain* horvát levágá, lovát fegyverét elvivén, mindez ideig sem tött *Bali Bék* satisfactiót.

Anno 1631. in mense majo *Kis-Tapolcsánytól* *párkányi* és esztergomi törökök négy gyermeket vittének; ugyanottan hamar ismét azon holdolatlanságról két gyermeket vittének, kiket *Bali Bék* úr barátunk a maga udvarában sokáig tartott, egyaránt osztozott a martalóczokkal, kiről egynehányszor megtaláltuk levelünkkel, de semmi uttal ki nem adá a gyermekeket.

Ugyanazon hónapban a *párkányiak* mintegy huszonöt lóval, *Omer* oda *Passa* vélek lévén, a *csifári* kőnél lesekedvén, egyebhai gyakor szokások szerint, egy *werebéli* vitéz emberünket igaz útjában levágták, kiről semmi elégtételünk nem lett *Bali Bék* úr barátunktól.

Anno 1631. in mense Junio a *vácziak* a többi között *Palánk* alá seregestől be ütvén, marhákat kaptanak el és valami szegény *hidvégi* embereket is öltenek meg.

Ugyanezen *Vácziak* az tájon *Buják* alá csaptanak, egy németet és magyart is a vár alatt levágtak, rabot is vittének, azonkívül meg nem

szünnnek mind éjjel nappal *Kékkő* felé, fölyől a végházakon szélyel gyermekeket, asszonyokat hordják, lopják, ölik; sem váci Bék senki eleget róla nem teszen, se más, akarmennyit írjanak is.

Ihen csak nem régen azon Vácziak *Nógrád* alá seregestől becsapván, egy embert megöltének, a vicekapitány marháját a majorok közül elvitték; azonkívül száma nincsen éjjel nappal mennyit az erdőben leleselkednek, a végbeliek pásztorit, lovászit ölik hordják szabadjában, semmit nem gondolván a szent békességgel; minthogy senkitől semmi félelmek, semmi büntetések.

Továbbá im a Wisegrádiak és ezen Vácziak a szegény büntelen *Damásdiaknak* seregestől gyalog, lovas, zászlókkal mindennemű marhájokat elhajták és egynéhány rabokat vevének a szent békesség ellen; a marhák is mind oda vesztek, a rabokban nagy summa sarczon bocsátanak ki.

Ugyanakkor mindjárt a szegény *Szödéniek* marhájokban huszonkilenczet elvittek, a kiról semmi satisfactiónk nincsen, noha eleget szorgalmaztattuk, hogy visszaadják; de még maga az Bali Bék szomszéd barátunk, Olai Bék szomszéd úr barátunkkal egyaránt osztottak el a latrokkal a *szödéniek* marhájokból, kik most is a csordájokban járnak.

Ismét két izben ma csak nyolczad napja egyszer *Teszárról* és a körül való holdolatlanságról Horvát Husszain a párkányiakkal öt gyermekeket vittenek be, a kiket szinte Párkányba be nyomoztattunk s kértük vissza azonnal, még a Dunán sem vivén által őket, mindazonáltal a jó Bali Bék úr barátunk, békességet semmire becsülvén, vissza nem adta a gyermekeket.

Csak a héten ismét a *Pribék Mustafa* mintegy 35 lóval, Esztergomiakkal éz Párkányiakkal, a *szödénieknek* ismét 32 számú marhájokat elvitték, ki felől megtaláltuk Bali Bék úr szomszéd barátunkat, de még ingyen sem akarja érteni a dolgot, minthogy fölosztozott azzal is és hasznát akarja venni a marhának. A békesség tartsa dolgát, csak ő gyűjtessen göbölt. A ki nagy ellene van a szent békességnek, hogy a jámbor *szödénieket*, kik semmi okot a háborúra nem adnak, így ostromolják. Kivántatik azért, hogy e marha vissza adassék, hogy a barátságos jó szomszedság tovább megmaradhasson.

A mellett szünetlen a mint leleselkednek az esztergomiak és párkányiak ezen *Szödéniek* ellen, igaz munkájokban sem hagyják eljární őket, kapdoznak szünetlen rajtok, hasonlóképpen a damásdiak körül, a kik semmi háborúságra okot nem adnak.

Csak az itt körülünk naponként török partról történt sok csintalanságokat, lopásokat kabdozásokat föl nem tudnók, elé sem tudnók

számlálni, a mit cselekesznek az Esztergomiak és Párkányiak; hol még ha elé számlálnók Hatvan és Eger tájáról mennyi csintalanságot, emberölést, gyermeklopást cselekedjenek *Szécsény* és *Füle* s az több odavaló végeink között: egy koncz papirosra is nem férne.

De, hogy tennének eleget a tovább valókról, ha ezekről a dolgokról kit napfényre hozunk itten a fejeknek, még sem tesznek eleget.

Im a *Komáromiak* marhájakat is elvívék az Esztergomiak és Párkányiak; azokat is oda vesztek, vissza nem adák a szent békességnek kívánsága szerint; a kik ezek a felyül megírt dolgok tagadhatatlanok, kiről elégtétel kívántatnék.

Továbbá a legnagyobb és halhatatlan dolog, a mire most török partról a szegény Duna kétmelléki jobbágyságot kényszerítik, verik a többit is a szerint, hogy a törököt a szegény jobbágy istrásálja, fegyverével a törököt őrizze, a paraszt ember a csavargó fegyvereseket öldözze, fogja, a ki lehetetlen dolog és semmi uttal a szegénység arra nem lépethetik; inkább kész pusztán hagyni helyét.

Im csak most ezen dologért a szegény *mocsi*, *neszméri* és *süttői* bírákat rútul elverték, hármat Budán az öreg emberekben méltatlan halálos rabságban tartnak; kiket kívántatik a szent békességnek erejére nézve, és hogy azok ártatlanok lévén, a méltatlan fogságból felszabaduljanak, s többé arra a hallhatatlan dologra a szegény jobbágyság ne kényszeríttessék; mert egyáltalában a föld megpusztul; hanem a szegénység is az ő régi rendtartásában és állapotjában maradjon meg.

*Marót*ot és *Hézért* tavaly elrablák, hatvanig való rabot, feles marhát elhajtának, a miről sem a budai vezér, sem a Bék satisfactiót nem tett, se marhát, se a rabokat vissza nem adták.

Damásdi főgyalog vajdát, Nagy Jakabot, levágták negyed magával a Garam mellett *Szécsén*nél igaz útjában a párkányiak, a kiről mind ez mai napig is semmi satisfactiót nem tettek.

Nógrádi nyolcz gyalogot, kiknél kapitányok levele lévén, igaz járatbeliek voltak, levágák a wácki törökök egy pusztá falunál, kiről megtalálván *nógrádi* kapitány a wácki Békét, még csak választ sem adott levelére, nem hogy eleget tett volna.

Ugyanezen Wáckiak gyermekeket lopni menvén Kékkő felé, a wácki Bék engedelmeiből két *szécsényi* katonánkat meglőtték.

Im csak ez minap az egriek egy fővitéz nemes embert Horvát Miklóst *putnoki* kapitányt harmad magával levágták; sőt számlálhatatlan dolgok vannak, kik *csak innét a Dunán* történtenek a török pártról Békek, Passák hírével, — kiről mindezekről elégtétel kívántatik.

(Eszterházy M. nádor *kism. levélt.-ból.* Rep: 71.) *Dr. Merényi I.*

Az erdélyi nemesi fölkelésre 1744-ben kiadott intézkedések. Projectum dominorum officialium locorumque deputatorum tam comitatum, quam vero sedium siculicalium circa modalitatem insurrectionis quantocius fiendæ sub sessione eorundem diebus 24-a 7 bris 1744. Cibinii elaborata et quidem.

1. A mi mind főtisztekül, mind pedig deputatusokul magunk Személyét nézi, a mint legelsőbben is absque nulla cunctatione integra promptitudine Felséges asszonyunk rescriptuma és hazánk törvénye szerént offeraltuk, ugy most is devovealjuk, consecraljuk vérünket, életünket is.

2. A mi pedig a communitásokat nézi, minthogy azoktól a deputatusoknak instructiojok nincsen, lévén ezen casus improvisus, nehogy sine illis etiam de modalitate determinálnván, itten disgustaltassanak, azért minél hamarább, et quidem holnap, ezen mostani gyűlés elbomolván, menjünk ad gremium Comitatum et sedium és tam exemplo, quam motivis verbalibus adhortaljuk teljes tehetséggel mentől jobban ezen instructionak végbevitelére Felséges asszonyunk és hazánk szolgálatjára.

3. Erre nézve minden nemes vármegye és szék eodem stilo concipiandó circularisok által ad 30-am 8bris generaliter convocaltassanak et quidem oly parancsolattal, hogy minden magnas, possessionatus, inpossessionatus, nemes ember, primipilus, pixidarius azon terminusra és confluxusra teljes tehetsége szerént lehető hadikészülettel sub poena articulari comparealjon, a hol is a vármegyék vagy széktisztjeitől particularis lustrat subealjon, egyszersmind a felülésnek modalitásáról consultaljon, végezvén, mely concertatiót avagy projectumot a tisztek mindjárt a Mltgs guberniumnak (ha pedig az együtt nem volna) a mlgs præsesének in absentia excellentissimi Dni Gubernatoris, küldje el egyszersmind az egész particularis lustrat.

4. A mely mágnások vagy nemesi rendeknek több vármegye és székekben van curiajok, tempore hujus lustræ particularis, a hol maga felülni nem kíván, ugyan is csak insinualja ottan is per expressum, hogy nem ott hanem hol és mennyid magával ül fel, kívántatván 30 ház jobbágytól és ugyan külön annyi zsellértől egy zsoldos.

5. Addig is pedig, a mig in supra nominato termino ezen confluxusok és particularis lustrák lennének, méltoztassék a mltgs regium gubernium sua alta prudentia a felséges udvar előtt, a mikről in antecessum illendőnek itéli, mindenekről remonstratiot tenni, hogy a felséges udvar, quasi in speculo megláthassa, ezen insurrectio mely moddal lehetne hasznosabb felséges asszonyunk szolgálatjában, ugy hogy a

hazának securitása, tranquillitása és törvénye ne periclitassék evacualtatván teljességgel a nemességtől.

6. Ha casu quo (melyet Isten Ó Szentfelsége távoztasson) az ellenség Magyarországra irrupalván és a tűz szegény hazánk felé láttatnék harapozni, eo in casu, csak egy napi haladék nélkül is minden rend hazánk törvénye szerint üljön fel és a bonczidai rétre conflualjon, a hol is a méltóságos regium gubernium előtt legyen generalis lustra és felséges asszonyunk szolgálatjában hazánk megmaradására circa ulteriorem exercitationem a mltgs regium gubernium cum cointelligentia excellentissimi Domini commendantis generalis, tegyen dispositioikat, melyeket kiki tartozzék effectualni sub poena in Articulis Approbatæ Constitutionis partis 3-æ tit. 19. expressis, feljebb is lévén erről emlékezet.

7. Minthogy ezen insurrectioban nem láttatik nagyobb difficultas, mint ez t. i. hogy hogy hadakozzék az adozó nemesség, vagyis székelység és egyszersmind adozzék és quartelyost is tartson, ezen difficultásnak tollálására javallanak, méltóztassék a mltgs regium gubernium a diplomaticum quantumnak egy részét, a mennyi secundum calculos a ngs vármegyékre obvenialna, kiadni, a más fele pedig az adozó nemesség hadi felülésére nézve a felséges udvar előtt munkába vétetnék, hogy relaxaltassék, a nemes székely natio csak annyi vettetnék, a mennyi a jobbágy és zselérségre secundum æquam proportionem redundálna, melyről a tiszték tegyenek remonstratiot minél hamarább (a ns székely natio mindazáltal in toto immunitatiot kíván, a ns vármegyék pedig, a mennyiben praejudicalna a vármegyéknek, contradicalnak) a több része annak is relaxaltatván Felséges asszonyunk kegyelmességéből nagyobb és hasznosabb szolgálatot tévén, nem különben költségesebbet ezzel a nemesség, másként is ad normam Incliti regni Hungariae parancsolja ő Felsége, ott pedig a nemesség közül senki sem adoz, a quartélytartás is a haza törvénye szerint alkalmaztassék, egy része pedig, mig annak inhaereal, hogy most semmi quantum ne vettetnék fel a két natio, ő Felsége az iránt való kegyelmes resolutiojának elérkezéséig, az alma natio pedig a haza törvénye szerint supportalja az onust secundum conventionem cum eadem initam.

8. A zsidók, örmények, bulgárok, görögök, német mesteremberek, kereskedők, egyszóval mindenféle nemzetek, manufactorok, valakik a hazának beneficiumával éltek és élnek, minthogy a haza fiai számára nem vettek, adjanak a mltgs regium gubernium által determinálandó summát ad cassam exercitus provincialem, ugy a Cameralistak, postamesterek és contumacialis officialisok.

9. Mindennemű más regimentekre verbuálások és lovak vásárlása interdicaltassék.

10. A fegyveres házakban, a mi kiadható fegyver találtatik, adasának ki a szükölködőknek.

11. A mltgs regium gubernium, táborba szállván a nemesség, circa ovales et equites portiones méltóztassék dispositiot tenni.

12. Méltóságos Gubernator urunk méltóztassék velünk együtt táborba szállani Feldmarschal ranggal, a Főtisztoknak pedig legyen regimentes actualis colonellusi rangjok, a többinek a szerint, a mely hivatalt supportal u. m. vice colonellus, fő strázsamester.

13. Ezen provincialis militia unice a mltgs Gubernator urtól függjön in capite és más maga főtisztjeitől, ut supra, a militaris commendokkal csak correspondenter legyen.

14. De bonis miképpen tartozzanak concurrálni, feljül meg van írva, meddig menjen pedig ezen had, in gremio Comitatum et sedium, léssen determinatio, pro ut supra.

15. Minthogy csak már is a hadikészületre kívántató instrumentumoknak, úgymint köntös, fegyver, szíjszerszám, lonak felettébb ele válták árokat, e mostani insurrectiora nézve, ahoz képest szükséges leszen megparancsolni, hogy mindazok, limitato jam pretio adattassanak, sőt kényszeritessenek is mind a kereskedők, mind a mesteremberek, magok efféle árujokat, manufacturajokat aszerint kiadni sub poena, connumeraltatván a kereskedő embereknél találtató hadikészület sub juramento.

16. A mltgos provincialis commissarius legyen egyszersmind a mi hadi commissariatusunak.

17. Elegedendő golyobis, puskapor adattassék ex armamentario és jó, erre a szükségre legyen szabad a haznfiaknak saletromot főzni, puskaport csinálni.

18. Mindenféle papok, mestereknél, adozó rendnél találtató jó lovak limitato precio adattassanak ki szolgálatra, javaiknak ára 40 negyven magyar, az alábbvalónak pedig 35—30 frt lévén.

Illustrissimi, spectabiles, magnifici, generosi domini I. Comitatus supremi officiales ac deputati dni et respective fratres, mihi colendissimi, obsequendissimi!

A mostani conjuncturák minemü succursust kívántak (melyek postán már régebben is mentek ő Felsége minden tartományaitól, kivált a melyeket immediate vagy successive proximius a veszedelem illethet) a mltgos gubernium által közlendő acták megmutatják. Nem kételkedem ugyan a mltgs uraknak és alma universitásnak kiváltképpen

való devotiojában, mindazáltal ő Felségének hazánkhoz in communi mindnyájunkhoz is részenként maga lebecsátkozásával való szeretetit hivségünkben és készségünkben singularis bizodalmit nyilván tapasztalván, kívántam magam is hivatalom rendében az urakat tudósítani, kéri és kényszeríteni, hogy a kikkel illik, ebben magok részéről is ugy procedalni igyekezzenek, hogy felséges asszonyunk hozzánk mutatott nagy kegyelmességének s irántunk való bizodalmanak megfelelhessünk s eképpen édes hazánk boldogságának is, a mit kétségkívül remélhetni, öregbedésit méltán remélhessük.

Ha egyéb semmi nem volna is, eleget tenne az, hogy minden igyekezete az ellenségnek, javunk, szabadságunk és fejünk veszedelmére czéloz, példa Silezia, holott ennek kezénél maradhatását juxta tabulas pacis juste regendo remélhetette s nem is félthette, minden törvények s privilegiumok felforgatásával, maga hiti megszegésével a miket in personas et fortunas civium absque discrimine religionum elkövethet, keresztyén embernek hallani is irtózás. De affelett az összeszövetkezett ellenség a miket machinalódott a portával is (mely gonoszásnál a mely még irtozatosb) mindazok mindenek felett a mi veszedelmünkre czéloznak. Hát mit tenne némelyek előtt hazánk továbbacska léte, consideratiója, superabunt in ipsum affectum nostrorum propinquitos hostium perfidae, despotieique regiminis et redivivorum veteris majorum nostrorum gloriae memoria et hoc pacto ampliabilis clementiae regiae spes indubia. Sőt irhatom, a mint bizonyos informatiokból itt értettem, ő Felsége azon devotiojat édes hazánkknak várja, melyet mutatott akkor, midőn éppen akkor hadát Lengyelországba bocsátotta s kevésb recognitioért, mint most remélhetni, a mit mások előtt tézsen az efféle izben lévő consultatioknak, talán más formában szokott módja (noha mentől képtelenebb a hivséges alkalmasabbak, az összeszövetkezés és machinatiok, annyival méltóbb volna praesumptive is ezeket pro insperata repentina irruptione venni és extraordinariis mediis et omnimodo celeritate extremis viribusque megelőzni) kinek-kinek stimulum adhat arra, hogy ezen dolog sietve és manu summaria terminaltasék az ő Felsége kegyelmes affidentiója, a midőn törvényünknek akár mely consequentiákból, akár mint kihozható sérelmet per expressum távoztatni kívánja, leszen ezen készsége mind édes nevelő hazánkknak és nemes Vármegyénknek kimondhatatlan nagy dicsőségére felséges asszonyunk előtt való kedvességére és jövendőbeli nem kicsiny hasznára. Quibus praetitulatos dominationes vestras divinae commendamus tutele in voto omnigenae felicitatis maneo.

Prætitularum Dominationum vestrarum obligatissimis respec-

tive paratissimus servus et frater Comes Joannes Haller. Viennae, 9 Ibiis 1744.

Közli : *Koncz József.*

Teleki levéltárban 3174. másolat.

Gróf Batthyáni Lajos Náadorispán levele hadkiegészítési ügyben Báró Orczy Lőrinczhez 1757-ből. Ngos Báró és Obrister Ur! Sub 22a et 28a 9-bris hozzám bocsátot kegyelmed két izbeli leveleit egyszersmind vévén, valóban nem kevés sajnálkodással érttettem azokbul, hogy a *Ns Regimentből¹⁾* *ujonnan 65 személy az ellenség által elfoguttatván*, mind személyekben, mind lovaikban nagy fogyatkozást szenved, melynek redintegratiója iránt vettem már Ó Főlghe kegyes parancsolatját is; és minthogy rövid nap mulva Bécsben menni szándékozom, azon fogok iparkodni, hogy ezen N. Regimentnek segítségére mennél jobb módot kitalálván, redintegratióját mennél előbb effectuálni lehessen, az alatt pedig reménlem, hogy a *Boroszlói harc után²⁾* circumstantiáink jobbra fordulván, ezen Regimentnek is könnyebbségére az alatt is annyival könnyebb módot fog Obrister Uram találhatni; a minthogy tovább is ezen egész Regimentet jó Gondviselésében ajánlván telljes addictióval állandóan maradok Ngos Báró és Obrister Urnak Körmenden, 10Xbr/1757 kész köteles szolgálja

gróf Batthyáni Lajos m. p.

Mennyit költött Apaffy Mihály az 1683-ik évi hadjáratban ajándékokra. Anno 1683 19 aug. Bécs alatt az országpénzéből, mely volt 27,000 tallér, eszerint adtak be a követek:

A fővezérnek aranyul s tallérul tizezer aranyat,	... tallér	22,500
A Reznek	tallér	2,000
Scerletnek	aur. 500 p. tallér	1,125
Székely László és Sárosi János uraimék audientiajokon		

ment el és egyéb költségre	tallér	34
-----------------------------------	--------	----

horum Summa		25,659
--------------------	--	--------

restant tallér		1,341
-----------------------	--	-------

Igy teszen tallér 27,000

¹⁾ Nádor huszárezred, mely a jászkunokból állítottott fel 1756.

²⁾ A boroszlói csata, melyben a Lothringeni Károly és Náadasy Bevern herczeg porosz seregét megverték, 1757 november 22-én ment végbe; erre a csatára czéloz a nádor, midőn reményét fejezi ki, hogy a circumstantiák jobbra fordulnak; ámde mikor levelét irta, már megvívott a szerencsétlen végű *leutheni* csata, mely az eddig Colinnál, Boroszlónál stb kivívt eredményeket tönkre tette.

Observandum, Az 1341 tallért Urunk Ó Nsga maga költségire fordította, erről Ó Nsga quietantiát, avagy assecuratoriát ígért.

Bécs alatt Urunk Ó Nsga a fővezérrel szembenléte után eszerint küldöttek ajándékot föl a fővezérnek és a nagy embereknek :

A fővezérnek arany	5000
Ugyanannak hintot s a hat lovat, három paripát, hat virágos kupát, vezér két fiának két paripa és arany	1000
Maurocordatusnak egy paripa és arany	300
Thiajának egy paripa és tallér	1000
Reznek egy paripa és tallér	500
Tefteder egy paripa és tallér	100
Csazbasának egy paripa és tallér	100
Niszonzcinak egy paripa és tallér	100
Kapuslar Tihajának egy paripa és tallér	100
Bujuk teczkresinek egy paripa és tallér	50
Meg Tupcsinak egy paripa, tallér	50
Kucsuk Teczkretinek tallér	40
Caftanczinak tallér	40
Vezér 30 Csazinak tallér	30
A kihozó lovászmesternek	10
A ló mellett levő lovásznak	4
A Maurocordatus szolgálóinak	20
Itten más egy szolgálóknak	2
Az ajándék præsentalónak aurum (arany)	20
és tallér	25
A kik hozták tallér	20
A más csauzoknak tallér	5
Az ajton állóknak tallér	6
A vajda emberinek tallér	3
A sátorvonó 3 töröknek tallér	1½
A mézégétőknek tallér	3
Az úton vizet öntöző szakácsiaknak tallér	5½
A rézkertben levő törököknek tallér	3
A főlovászmesternek tallér	30
A fő sátormesternek tallér	25
Velünk járó csauznak tallér	10
egy szerszámos ló	
A præbenda hordóknak tallér	10
A pecsét s papiros dörgelőknek tallér	8
arany summája	in aur. 6320

tallér summája...	in tallér	2286
szekeres lovak	nro	6
paripák summája		15
virágos kupa		6

NB. Az aranynak ezere Skerlett uram kölcsön adta arany; ezere penig Urunk Ő Nsgánál levő aranybul való.

Teleki levéltárban 3103. sz. a.

K. J.

HADTÖRTÉNETI IRODALOM.

I. ISMERTETÉSEK.

Magyar hadtörténelmi emlékek az ezredéves országos kiállításon. A hadtörténelmi csoportbizottság megbízásából szerkesztette Dr. Szendrei János előadó. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszter, mint az ezredéves kiállítás országos bizottságának elnöke. Budapest, 1896; 4-edr. 915 lap, 900 szövegbeli rajzzal. Ára 6 frt.

A történelmi kiállítás tömérdek, szebbnél szebb, érdekesnél érdekesebb, megbecsülhetetlen értékű kincseit szemlélve, minden magyra ember kebléből kitör a sohaj: Mily kár, hogy e tömérdek kincs rövid napok múltán ismét szétvándorol a világba, vissza az idegen muzeumokba, a különféle bel- és külföldi gyűjteményekbe s az egész nemzet kiállításnak kevés idő múlva még emléke is elenyészik! Bizonyára minden magyarnak, de kivételképen minden történetkedvelőnek kedves meglepetést szerzett tehát Dr. Szendrei János, a kiállítás hadtörténelmi csoportjának fáradhatatlan előadója, midőn szinte meglepő szorgalommal, minden más csoportot a kiállítás tudományos földolgozásában messze megelőzve, még a kiállítás bezárta előtt kezünkbe adja remek munkáját, melyben a hadtörténelmi kiállítás közel 10,000 tárgyának legjellemzőbb darabjait leírva s közülök majd 1000 darabot művészi rajzban is bemutatva, a magyar hadtörténelmi kiállításnak és kincseinek emlékét megörökíti.

Hős elődeink drága fegyvereit, vérrel áztatott ereklyéit tehát, melyet az utódok hálás kegyelete századokon át megőrzött, s a kiállítás termeiben a nemzetnek bemutatott, szemlélhetjük ezután is Szendrei könyvében, mely a magyar vitézségnek éppen úgy, mint a magyar fegyver-

tudománynak örök időkre emelt ékes csarnoka. Bármerre lapozzunk is a hatalmas kötetben, mindenütt hazánk hajdani nagyjainak neveire találunk, kiknek reánk maradt ereklyéiről a mű hűségesen beszámol, megemlítve a tárgy pontos leírása mellett a készítés vagy származás idejét, helyét, a lelet vagy őrzés helyét, a kiállítót, sőt mindenütt, a hol ez szükséges és lehetséges, *a tárgyra vagy a személyre vonatkozó történeti adatokat és irodalmat is.*

Szendrei könyve e berendezésénél fogva nemcsak becses emléke az ezredéves hadtörténelmi kiállításnak, de fölötte hasznos kézikönyv is, melynek értéke annál nagyobb, mivel magyar történeti fegyvertan nincs, a külföldi szakmunkák pedig a magyar fegyvereket, még ha ismerik is — bár ismerhetnék, mert a magyar nemzet fegyverével írta be nevét Európa minden országának vendégkönyvébe — eléggé nem méltatják.

A könyv tartalmára áttérve, Szendrei a bevezetésben számot ad a kiállítás hadtörténelmi csoport-bizottságának megállapított programjáról és e program végrehajtása folyamán kifejtett egész tevékenységéről, melyből az oroszlanrész különben öt magát illeti meg, ki az anyag egybegyűjtése céljából nemcsak egész Magyarországot, de Közép-Európa minden nevezetesebb városát, hol jelesebb fegyvergyűjtemények vannak, beutazta.

A kiállítók száma összesen 212. Ezek élén Ő cs. és ap. kir. Felsőége áll, a ki bécsi és ambrazi fegyvergyűjteményeinek minden magyar vonatkozású tárgyát legkegyelmesebben rendelkezésre bocsátotta; a külföldi uralkodók közül a német császár, az orosz czár, az olasz király, a török szultán és a svéd király küldtek becses magyar emlékeket. A hazai kiállítók közül kiemelendők Esterházy Pál és Batthyány-Strattmann Ödön hercegek, az első fraknoi és kismartoni, utóbbi pedig körmendi kastélyából állítván ki páratlan becsű ereklyéket; ezek után megemlítendők még Andrássy Géza és Dénes grófok, Teleky Sámuel, Szirmay Alfréd, Wilczek János, Bánffy György, Erdődy Ferencz és Pálffy János grófok gyűjteményei.

Az Esterházy Pál és Batthyány-Strattman Ödön hercegek gyűjteménye a könyvben különös figyelem tárgya, a mennyiben az első, mely egy XVII. századbeli magyar főúri várnak felszereléséről nyújt teljes képet, és a második, mely egy XVII. századbeli magyar hadvezérnek török hadi zsákmányát és fegyverkamráját mutatja, minden egyes darabjában leírva a könyvben foglaltatik. Ezekon kívül a többi tárgyak nem külső fényük, hanem történelmi becsük és fegyvertani érdekük szerint vannak összeválogatva. Bár ennél fogva a kiállított tárgyaknak csak

mintegy harmada került leírásra, a leíró mégis súlyt fektetett arra, hogy minden korszak minden fegyverneme bemutatassék s így a magyar fegyverzet fejlődésének összefüggő láncolata föltüntetve, egy-szersmind a magyar hadtörténelem ezredéves fejlődésének azon részéről, mely a fegyverekre vonatkozik, hű kép nyújtassék.

Ez okok, nevezetesen a két nagy gyűjtemény beillesztése, s a kiállítás tárgyaknak az egyes épületekben és termekben való elhelyezése, idézték elő azt is, hogy Dr. Szendrei könyvében az anyag elosztását illetőleg nem követhette teljesen az eredeti, részletesebb korszak szerinti beosztást, hanem — kivált az újabb korszakokra nézve — nagyobb időszakot felölelő fejezeteket volt kénytelen alkotni. De ez nem válik a mű hátrányára, mert a fegyverműszak történeti fejlődése azért egész biztossággal követhető, ellenben nagy előnye, hogy a könyv anyagbeosztása a hivatalos katalógusra támaszkodván, az emlékek tanulmányozása, épületek és termek szerint, még a kiállítás tartama alatt nagy mértékben elő van mozdítva. A korszakok mindegyike elé Szendrei ezenkívül még történeti bevezetést is írt, mely egyszersmind a jövő magyar történeti fegyvertan alapmunkálatának tekinthető s annak végén föl sorolja az idevágó irodalmat is.

A műbe föl vannak véve ama csatavázlatok és hadművelési térképek is, melyeket a kiállításra magyar honvédtisztek készítettek.

Befejezésül egy érdekes hadtörténelmi tanulmány következik váraink hadi felszereléséről a XV—XIX. századokban, illusztrálva a kiállításon levő tűzérési anyaggal.

Egészben véve kétségtelen, hogy Dr. Szendrei János e munkával nemcsak az ezredéves kiállítás hadtörténelmi részét örökítette meg, de nevezetes szolgálatot tett a magyar hadtörténelmi irodalomnak is, melynek különben már régi és hivatott művelője.

Az 1870-ik évi német-francia háború története. Irta Breit József m. kir. honvéd százados. Budapest, 1896; Grill Károly kiadása. Nagy 8-adr. 383 + 27 lap. 9 hadrend és egyéb melléklet, 1 hadművelési vázlat és 6 csataterv.

«A legújabb kor háborúi közül, reánk katonákra nézve, egyiknek tanulmányozása sem oly hasznothajtó, egyik sem képes figyelmünket annyira lekötni, mint az 1870/71-ik évi hadjárat; egyrészt miután legújabb szabályzataink, kivált a hadászat és harcászat körébe vágók, majdnem kivétel nélkül az ezen hadjáratban szerzett tapasztalatokon

alapulnak, másrészt pedig, mivel ezen hadjárat a benne részt vett seregek nagyságánál fogva leginkább nyújt, leginkább megközelítőleg, fogalmat és képet egy jövőendő nagy mérközés előrelátható lefolyásáról.»

E szavakkal vezeti be a szerző a német-francia háborúról írt munkájának első részét, mely a háború kezdetétől egész a gravelotte-i csatáig (bezárólag) terjed, s teljesen igaza van. Bárha az orosz-török háború újabb időre esik, még sem gyakorolt a hadügyre még csak megközelítőleg sem oly nagy hatást, mint a német-francia háború, mely a hadi tudományok minden ágában, a hadseregszervezés, a fegyverműszak stb. terén gyökeres változást idézett elő s az európai hadügyet új s helyesebb irányba terelte. Épen ez okból hálás vállalkozás volt a szerzőtől, midőn tanulmányainak főtárgyává e háborút tette, s nemcsak buzgó és szorgalmas, de értelmes, minden tekintetben jeles munkájával e hadjárat tanulmányozását a magyar tisztikar részére is lehetővé tette.

Örömmel üdvözljük tehát a szerzőt a hadi történetírás terén, s örvendünk azon, hogy munkáját magánvállalkozás útján kiadhatta, annál is inkább, mert az Akadémia hadtudományi bizottsága, mely hasonló irányban — az «Egyetemes Magyar Hadtörténelmi Könyvtár» eddig megjelent kötetivel — a kezdeményező lépéseket megtette, azok folytatásában szűk dotatió nál fogva csak igen lassan juthat előre.

Breit százados, miután a háború okait és előzményeit röviden, a mint ily munkánál helyes, előadta, a bevezető hadműveleteket tárgyalja; a mozgósítást, a hadászati fölvonulást; megállapítja a július 31-iki helyzetet s röviden említve a saarbrückeni kémszemlét, részletebben foglalkozik a Spicheren melletti és a wörthi csatákkal, melyekhez érdekes megjegyzéseket fűz.

Ezután következik a német hadseregeknek a Saartól a Moselig való előnyomulása, majd a Metz körül lefolyt nagy csaták, a Colombey-Nouilly, a Vionville-Mars-la-Tour és a Gravelotte-St. Privat melletti harcok tárgyalása.

Előadása mindig érdekes, irálya rövid, szabatos, megjegyzései szerények, tanulságosak; a minthogy az egész munka derék törekvésnek érdemes gyümölcse, s valóban óhajtandó, hogy Breit százados ne állapodjék meg Gravelotte-nál, hanem tanulmányait folytatva, a német-francia háborúnak többi részeit is hasonló módon kidolgozván, a magyar hadtörténelmi irodalmat érdemes munkásságával mielőbb gyarapítsa.

A mű nyomdai kiállítása, már a mi a szöveget illeti, igen jó. Máskép

áll a dolog a mellékletekkel. A hadrendek roppant térpazarlással vannak készítve; pedig ezeket sokkal czélszerűbb lett volna magába a könyvbe, apróbb szedéssel, szűkebben, jobb áttekinthetőséggel adni. A hadműveleti vázlaton az áttekintés ugyan szintén nehéz, de még ez megjárja. A csatatervek ellenben minden kritikán alúl vannak s nagy kár, hogy a kiadó, költségkimézés szempontjából, e derék munkát a gyalázatos rajzokkal teljesen elcsúfította. Ma napság ily rajzokat adni már nem szabad. Reméljük, hogy a folytatás jobb rajzokat hoz.